



# *Sosiaali- ja terveydenhuollon lakisääteiset palvelut*

**Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2005:7**

■ SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

**Helsinki 2005**

ISSN 1236-2123

ISBN 952-00-1864-6 (nid.)

ISBN 952-00-1865-4 (PDF)

Kannen kuva: Steve Dininno/Veer

Ulkoasu ja painatus: Yliopistopaino, Helsinki 2005

## Sisällys

Johdanto .....	4
1 Yleistä .....	4
2 Lakisääteiset sosiaalipalvelut .....	7
3 Lakisääteiset terveyspalvelut .....	11
4 Palveluja tarvitsevien asema .....	15
5 Palvelujen laajuus .....	16
6 Palvelujen laatu .....	17
7 Palvelujen järjestämistavat ja rahoitus .....	18
8 Voimavarojen ja laadun valvonta .....	19

## *Johdanto*

---

Julkisen vallan tehtävänä on edistää ihmisten hyvinvointia, terveyttä ja toimeentuloa. Sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen käytännössä on kuntien tehtävä.

Suurin osa sosiaali- ja terveyspalveluista on lakisääteisiä, eli lainsäädäntö velvoittaa kunnat järjestämään nämä palvelut. Lakisääteisten palvelujen lisäksi kunnat voivat järjestää muitakin sosiaali- ja terveyspalveluja.

Tämän esitteen tavoitteena on selvittää lyhyesti, mitkä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista ovat lakisääteisiä. Muita kuin lakisääteisiä palveluja ei esitteessä käsitellä.

Esitteen ulkopuolelle jää myös joitakin kunnan lakisääteisiä, lähisesti palvelujärjestelmään liittyviä tehtäviä, kuten toimeentuloturvaetuudet. Esitteessä ei myöskään käsitellä valtion kokonaan rahoittamia sosiaali- ja terveyspalveluja, kuten sotilasvammalainsäädännön mukaisia palveluja.

## *1 Yleistä*

---

### **Lähtökohtana sosiaaliset oikeudet**

Julkisen vallan velvoite edistää kansalaisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta lähtee perustuslaista. Tarkemmat velvoitteet määrätään varsinaisessa sosiaali- ja terveyslainsäädännössä. Potilaan sekä sosiaalihuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia turvaava lainsäädäntö toteuttaa tätä niin sanottua perustuslaillista toimeksiantoa.

Niin sanotut TSS-oikeudet eli taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet nostettiin Suomessa perustuslain tasolle vuonna 1995 toteutetussa perusoikeusuudistuksessa. TSS-oikeuksista sosiaali- ja terveyspalveluja koskettaa erityisesti perustuslain säännös oikeudesta sosiaaliturvaan.

Säännöksen perusteella jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Kyseessä on subjektiivinen eli jokaiselle kuuluva oikeus. Sosiaali- ja terveyspalvelut ovat yksi keino tämän oikeuden turvaamiseksi.

Säännöksen perusteella julkisen vallan on myös turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvetut sekä edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvatut. Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö määrittelee sen, miten palvelujen saatavuudesta on huolehdittava.

Lainsäädännössä esiintyvät perusturvan sekä perustalvetujen käsitteet. Niiden täsmällistä sisältöä ei kuitenkaan ole lain tasolla tai muutoinkaan määritetty.

Potilaan oikeuksia sekä sosiaalihuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia on korostettu viimeaikaisessa lainsäädännössä. Tämän lainsäädännön tarkoitus on perustuslaillisen toimeksiannon mukaisesti edistää ja turvata perusoikeuksien toteutumista.

## **Subjektiiiset ja määrärahasidonnaiset oikeudet**

Yksilön oikeudesta sosiaali- ja terveystalvetuihin on säädetty laeissa eri tavoin. Eräiden palvelujen turvaamista on pidetty niin tärkeänä, että yksilölle on säädetty niin sanottu subjektiivinen eli jokaiselle kuuluva oikeus saada talvetu. Tällaisia talvetuja ovat esimerkiksi lasten päivähöito, eräät vammaisille henkilöille säädetyt talvetut sekä oikeus kiireelliseen sairaanhoitoon. Kunnalla on velvollisuus varata riittävä määräraha näitä talvetuja varten kaikissa tilanteissa.

Suuri osa sosiaali- ja terveystalvetuista on kuitenkin määrärahasidonnaisia. Tämä tarkoittaa sitä, että yksilöllä on oikeus talvetuun kunnan varaamien määrärahojen rajoissa. Talvetuja voidaan tällöin kohdentaa esimerkiksi niitä kaikkein eniten tarvitseville. Yleisenä periaatteena voidaan kuitenkin pitää sitä, että talvetun tarve on aina arvioitava yksilöllisesti. Talvetua ei voida evätä pelkästään määrärahan puutteeseen vedoten.

## **Talvetujen järjestämistapa**

Vastuu sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä on kunnilla. Lainsäädäntö velvoittaa kunnat järjestämään sosiaali- ja terveystalvetuja asukkailleen, mutta ei sääntele yksityiskohtaisesti toiminnan laajuutta, sisältöä eikä järjestämistapaa.

Kunnat voivat järjestää palvelut itsenäisesti, kuntayhtymän jäsenenä tai ostamalla palvelut muilta kunnilta tai yksityisiltä palveluntuottajilta. Asiakkaalle voidaan myös antaa palveluseteli, jolla palvelun voi ostaa. Toiminnassa voi olla kuntakohtaisia eroja paikallisten olosuhteiden ja väestön tarpeiden mukaan. Kunnallisten luottamushenkilöiden ja muiden päättäjien vastuulla on se, että palvelujen taso ja laatu vastaavat kunnan asukkaiden tarpeita.

## **Sosiaali- ja terveyslainsäädäntö**

Sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevassa lainsäädännössä voidaan erottaa keskeiset yleislait sekä tiettyjä aloja erikseen säätelevät erityislait. Sosiaali- ja terveyspalvelut pyritään järjestämään ensisijaisesti yleislakien nojalla. Niillä henkilöillä, jotka eivät saa yleislakien perusteella riittäviä palveluja, on oikeus erityislaeissa säädettyihin palveluihin.

Erityislakeja on säädetty joidenkin ryhmien, kuten mielenterveys- ja päihdeongelmaisten, aseman turvaamista ajatellen. Sen sijaan esimerkiksi vanhustenhuoltoa koskevia erillisiä säännöksiä ei ole, vaan vanhusten palvelut järjestetään osana yleisiä sosiaali- ja terveyspalveluja. Esimerkiksi kotona annettavan hoidon järjestämisestä ikäihmisille säädetään useassa eri sosiaali- ja terveydenhuollon laissa ja usealla asetuksella.

Sosiaalihuollon yleislakeja ovat sosiaalihuoltolaki sekä vuonna 2001 voimaan tullut laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Sosiaalihuoltolaissa säädetään kaikkia sosiaalipalveluja yhteisesti koskevista periaatteista sekä siitä, miten niin sanotut yleiset sosiaalipalvelut tulee järjestää. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista määrittelee keskeiset menettelytavat asiakastyössä ja tietosuojakäytännöissä.

Erikseen on säädetty siitä, kuinka järjestetään lasten ja nuorten huolto, lasten päivähoito, päihdehuolto, kehitysvammaisten erityishuolto, vammais- ja tukipalvelut ja -tukitoimet, kuntouttava työtoiminta, omaishoidon tuki ja perhehoito. Erilliset lait on säädetty myös niiden tehtävien järjestämisestä, jotka kuuluvat lastenvalvojalle, isyyden selvittämiseen ja vahvistamiseen, elatusavun turvaamiseen, ottolapsineuvontaan, perheasioiden sovitteluun sekä lapsen huoltoon tai tapaamisoikeutta koskevaan sovitteluun.

Terveydenhuollon yleislakeja ovat kansanterveyslaki ja erikoissairaanhoidon laki. Niissä säädetään yleisesti kunnan velvollisuudesta

järjestää terveyden- ja sairaanhoitopalveluja ja niihin liittyvää toimintaa. Terveyspalvelujen käyttäjien asemaa säätelee laki potilaan asemasta ja oikeuksista.

Erikseen on säädetty muun muassa työterveyshuollosta, mielenterveyspalveluista, terveydensuojelusta sekä tartuntatautien ehkäisystä ja hoidosta.

Seuraavaksi kuvataan yleisesti sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämisvelvollisuuden pääsisältö. Tarkemmat normit sisältävät eri palvelumuotoja koskeviin lakeihin, asetuksiin ja määräyksiin.

## *2 Lakisääteiset sosiaalipalvelut*

---

Sosiaalihuoltolaissa säädetään kunnan velvollisuudesta huolehtia yleisten sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Näitä ovat sosiaalityö, kasvatus- ja perheneuvonta, kotipalvelut, asumispalvelut, laitoshuolto, perhehoito ja omaishoidon tuki.

Lisäksi kunnalla on velvollisuus huolehtia sosiaalihuoltolaissa mainituista muista sosiaalipalveluista, joista on säädetty erilliset lait (ks. edellinen luku).

Kiireellisesti tarvittavat lakisääteiset sosiaalipalvelut on järjestettävä niinä vuorokauden aikoina kuin niitä tarvitaan.

### **Lakisääteisiä sosiaalipalveluja ovat:**

#### **Sosiaalityö**

Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta.

#### **Kasvatus- ja perheneuvonta**

Kasvatus- ja perheneuvonnalla tarkoitetaan asiantuntija-avun antamista kasvatus- ja perheasioissa sekä lapsen myönteistä kehitystä edistävää sosiaalista, psykologista ja lääketieteellistä tutkimusta ja hoitoa.

## **Kotipalvelut**

Kotipalveluja annetaan niille, jotka tarvitsevat apua suoriutuakseen tavanomaiseen elämään kuuluvista tehtävistä ja toiminnoista. Kotipalvelun perusteena voi olla alentunut toimintakyky, perhetilanne, rasittuneisuus, sairaus, synnytys, vamma tai muu vastaavanlainen syy. Kotipalvelujen hankkimiseksi on sosiaalihuoltolaissa erityinen palvelusetelijärjestelmä.

## **Asumispalvelut**

Asumispalveluja annetaan henkilölle, joka erityisestä syystä tarvitsee apua tai tukea asunnon tai asumisensa järjestämisessä.

## **Laitoshuolto**

Laitoshuoltoa annetaan henkilölle, joka tarvitsee apua, hoitoa tai muuta huolenpitoa, jota ei voida tai ei ole tarkoituksenmukaista järjestää hänen omassa kodissaan muita sosiaalipalveluja hyväksi käyttäen.

## **Perhehoito**

Perhehoitoa annetaan henkilölle, jonka hoitoa, kasvatusta tai muuta huolenpitoa ei voida tarkoituksenmukaisesti järjestää hänen omassa kodissaan tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja hyväksikäyttäen, ja jonka ei katsota olevan laitoshuollon tarpeessa. Perhekodissa hoidettavien henkilöiden enimmäismäärä on säännelty sosiaalihuoltolaissa. Perhehoitajan asemasta ja tehtävistä säädetään perhehoitajalaissa.

## **Omaishoidon tuki**

Omaishoidon tuella tarkoitetaan vanhuksen, vammaisen tai sairaan henkilön kotona tapahtuvan hoidon tai muun huolenpidon turvaamiseksi annettavaa hoitopalkkiota ja -palveluja, jotka määrittellään hoidettavan hoito- ja palvelusuunnitelmassa.

## **Lasten ja nuorten huolto**

Kunnan on lastensuojelulain mukaan huolehdittava siitä, että lastensuojelu järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Lastensuojelun näkökulma tulee ottaa huomioon myös muita kunnan järjestämiä palveluja kehitettäessä.

Joskus lastensuojelun tarve johtuu riittämättömästä toimeentulosta,



puutteellisista asumisoloiista tai asunnon puuttumisesta. Mainitut seikat voivat oleellisesti estää lapsen ja perheen tai sellaisen itsenäistymässä olevan nuoren kuntoutumista, joka ennen 18 vuottaan on ollut lastensuojelun asiakkaana. Silloin kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto.

### **Lasten päivähoito**

Kunnan on lasten päivähoidosta annetun lain mukaan huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa on saatavissa siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Kunta joko järjestää päivähoidon tai valvoo sitä.

Päivähoitoa on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä lapsen vanhempien tai muiden huoltajien toivomassa muodossa. Päivähoitopalvelut on kunnassa järjestettävä niin, että lasten hoidon ja kasvatuksen tarve eri ikäryhmissä tulee turvatuksi tasapuolisesti ja paikallisten olojen edellyttämällä tavalla.

Lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla on oikeus saada lapselle kunnan järjestämä kokopäiväinen hoitopaikka tai tietyin edellytyksin lasten kotihoidon tai yksityisen hoidon tukea.

Oikeus päivähoitoon, lasten kotihoidon tukeen tai yksityisen hoidon tukeen alkaa sairausvakuutuslain mukaisen äitiys-, isyys- ja vanhempainrahakauden päätyttyä. Oikeus päättyy lapsen siirtyessä perusopetuslaissa tarkoitettuna oppivelvollisena peruskouluun tai sitä vastaavaan kouluun. Silloin kun lapsi ennen peruskoulua osallistuu esiopetukseen, päivähoito voidaan järjestää osa-aikaisesti.

Alle kouluikäisen lapsen päivähoitopaikkaa on haettava viimeistään neljä kuukautta ennen kuin lapsi tarvitsee hoitopaikan. Jos hoidon tarve ei ole työn, koulutuksen tai opiskelun vuoksi ennakoitavissa, tulee hoitopaikkaa hakea kuitenkin viimeistään kaksi viikkoa ennen kuin lapsi tarvitsee hoitopaikan. Muuten tulee noudattaa kunnassa noudatettavaa päivähoidon hakuaikaa.

Muita kuin ehdottoman päivähoito-oikeuden piirissä olevia lapsia päivähoitoon sijoitettaessa on etusija annettava sosiaalisista ja kasvatuksellisista syistä päivähoitoa tarvitseville lapsille.

Päiväkodissa ja perhepäiväkodissa hoidettavien lasten määrästä sekä

hoito- ja kasvatustehtävään osallistuvasta henkilöstöstä säädetään tarkemmin asetuksella.

Kunnan on huolehdittava siitä, että lasten päivähoidtoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen, ruotsin tai saamen kielellä. Myös romanien ja eri maahanmuuttajaryhmien lasten kielen ja kulttuurin opetusta tulee tukea.

### **Päihdehuolto**

Kunnan on päihdehuoltolain mukaan huolehdittava siitä, että päihdehuolto järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Päihdehuollon palveluja on järjestettävä yleisiä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja kehittämällä sekä antamalla erityisesti päihdehuoltoon tarkoitettuja palveluja. Palvelujärjestelmän pitää joka kohdassa pystyä palvelemaan ihmistä, jolla on päihdeongelma. Jos yleiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut eivät riitä, asiakas ohjataan päihdehuollon pariin. Palvelut tulee järjestää ensisijaisesti avohuollon toimenpitein.

Päihdehuollon palveluja on annettava henkilön, hänen perheensä ja muiden läheistensä avun, tuen ja hoidon tarpeen perusteella.

### **Kehitysvammaisten erityishuolto**

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaan erityishuoltoa annetaan henkilölle, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi, ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluja.

Erityishuoltoon kuuluvia palveluja ovat muun muassa terveydenhuolto, ohjaus, kuntoutus ja toiminnallinen valmennus sekä työtoiminnan ja asumisen järjestäminen, apuvälineiden järjestäminen sekä muu tarpeellinen toiminta.

### **Vammaisuuden perusteella järjestettävät palvelut ja tukitoimet**

Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että vammaisille tarkoitettut palvelut ja tukitoimet järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisena kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Vammaista henkilöä on palveltava ja palveluja järjestettävä ottaen huomioon hänen äidinkielenä.

Vammaisten henkilöiden tarvitsemat palvelut ja tukitoimet on järjestettävä niin, että ne tukevat heidän omatoimista suoriutumistaan. Tätä tarkoitusta varten on laadittava palvelusuunnitelma tarvittavien palveluiden ja tukitoimien selvittämiseksi. Suunnitelma laaditaan yhdessä vammaisen henkilön ja hänen huoltajansa kanssa.

Kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut, niihin liittyvät saattajapalvelut, tulkkipalvelut sekä palveluasuminen. Lisäksi vaikeavammaiselle henkilölle on korvattava asunnon muutostöistä sekä asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuneet kustannukset.

Vammaispalvelulaissa on mainittu myös palveluita ja tukitoimia, joita kunta järjestää talousarviossaan varattujen määrärahojen puitteissa. Niitä ovat kuntoutusohjaus, sopeutumisvalmennus ja henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta aiheutuvien kustannusten korvaaminen.

Kunta voi järjestää myös vammaisten henkilöiden työllistämistä tukevaa toimintaa ja työtoimintaa.

### **Kuntouttava työtoiminta**

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaisilla toimenpiteillä parannetaan työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saavan henkilön edellytyksiä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla. Kuntouttavaan työtoimintaan pääsee pitkään jatkuneen työttömyyden perusteella. Lain avulla myös edistetään kuntoutettavan mahdollisuuksia osallistua koulutukseen tai muuhun työhallinnon tarjoamaan työllistymistä edistävään toimenpiteeseen.

## *3 Lakisääteiset terveyspalvelut*

---

Kansanterveyslaki ja -asetus asettavat kunnille terveyspalveluihin liittyviä velvoitteita. Erikseen on säädetty lisäksi muun muassa erikoissairanhoidosta, mielenterveyspalveluista, tartuntatautien ehkäisystä ja hoidosta sekä työterveyshuollosta.

## **Lakisääteisiä terveyspalveluja ovat:**

### **Terveysneuvonta**

Kunnan on ylläpidettävä terveysneuvontaa. Siihen kuuluvat terveystarkastus ja valistustyö, raskauden ehkäisyneuvonta sekä yleiset terveystarkastukset.

### **Sairaanhoito ja kuntoutus**

Kunnan on järjestettävä kunnan asukkaiden sairaanhoito. Siihen kuuluu lääkärin tutkimus ja hoito sekä lääkinällinen kuntoutus. Sairaanhoitoa voidaan antaa terveyskeskuksessa avohoitona, vuodeosastolla tai kotisairaanhoitona. Kiireellinen sairaanhoito pitää järjestää kaikille asuinpaikasta riippumatta.

Kuntoutusta on järjestettävä siltä osin kuin se ei ole Kansaneläkelaitoksen tehtävänä. Kuntoutuksen sisällöstä on säädetty tarkemmin lääkinällisestä kuntoutuksesta annetulla asetuksella. Päävastuu apuvälineiden hankkimisesta on terveyskeskuksella tai sairaalalla.

### **Sairaankuljetus**

Kunnan on huolehdittava sairaankuljetuksen järjestämisestä ja lääkinällisen pelastustoiminnan ylläpitämisestä lukuun ottamatta ilma-alusten sekä kelirikko- ja vastaavien erityiskulkuneuvojen hankintaa ja ylläpitoa.

### **Hammashuolto**

Kunnan on järjestettävä hammashuoltoa. Siihen kuuluu valistus ja ehkäisy sekä hampaiden tutkimus ja hoito. Hoito on järjestettävä kaikille iästä riippumatta.

### **Kouluterveydenhuolto**

Kunnan on ylläpidettävä kouluterveydenhuoltoa, johon kuuluvat peruskoulun ja lukion terveydellisten olojen valvonta, oppilaiden terveydenhoito ja terveystarkastus sekä tarpeelliset erikoistutkimukset. Niitä ovat erikoislääkärin tekemä näön tai kuulon tutkimus ja hänen määräämänsä laboratorio-, röntgen- ja muut tutkimukset, psykiatrin tutkimus ja psykologin tutkimus.

## **Opiskeluterveydenhuolto**

Kunnan on ylläpidettävä muiden kuin edellisessä kohdassa tarkoitettujen oppilaitosten opiskelijoille opiskeluterveydenhuoltoa, johon kuuluvat oppilaitosten terveydellisten olojen valvonta, opiskelijoiden terveydenhoito ja sairaanhoito sekä hammashuolto. Korkeakouluopiskelijoiden terveydenhuollon kunta voi antaa Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön järjestettäväksi.

## **Seulonnat**

Kunnan on järjestettävä seulontaa ja muita joukkotarkastuksia. 50–59-vuotiaille naisille on järjestettävä rintasyöpäseulontaa ja 30–60-vuotiaille naisille kohdun kaulaosan syöpäseulontaa.

## **Erikoissairaanhoito**

Erikoissairaanhoidolla tarkoitetaan lääketieteen ja hammaslääketieteen erikoisalojen mukaisia sairauden ehkäisyyn, tutkimiseen, hoitoon ja lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvia terveydenhuollon palveluja. Erikoissairaanhoidon laajuutta ja laatuvaatimuksia ei ole lainsäädännössä yksilöity. Kotikunnan on huolehdittava siitä, että potilas saa tarpeellisen erikoissairaanhoidon.

## **Työterveyshuolto**

Kunnan on järjestettävä työterveyshuoltopalveluja työntekijöille ja yrittäjille. Eräiden kuntien on lisäksi ylläpidettävä merimiesterveidenhuoltoa ja järjestettävä merimiehille työterveyshuoltopalveluja.

## **Ympäristöterveydenhuolto**

Ympäristöterveydenhuollolla tarkoitetaan yksilön ja hänen elinympäristönsä suojelua. Kunnat vastaavat ympäristöterveydenhuollon toimeenpanosta, johon kuuluvat terveysthaintojen arviointi, terveysvalvonta, elintarvikevalvonta, tuotteiden ja palveluiden turvallisuuden valvonta sekä eläinten terveydenhuolto. Kuntien toimeenpantavaksi kuuluvat myös kemikaalivalvonta ja tupakkalain valvonta, jotka liittyvät läheisesti ympäristöterveydenhuoltoon.

## **Mielenterveyspalvelut**

Kunnan on huolehdittava mielenterveyspalvelujen järjestämisestä. Ne voidaan järjestää osana joko kansanterveystyötä tai sosiaalihuoltoa.

Kunnan on järjestettävä sellaiset mielenterveyspalvelut, jotka on tarkoituksenmukaista antaa terveyskeskuksessa. Sairaanhoidopiiriin tulee huolehtia erikoissairaanhoidona annettavista palveluista.

Palvelut on järjestettävä sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisiksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Palvelut on ensisijaisesti järjestettävä avopalveluina sekä siten, että tuetaan oma-aloitteista hoitoon hakeutumista ja itsenäistä suoriutumista.

## **Hoitoon pääsyn määräajat**

Kiireellistä hoitoa potilas saa välittömästi. Kiireettömän hoidon määräajat on määritelty laissa.

Terveyskeskukseen on saatava välittömästi yhteys arkisin terveyskeskuksen aukioloaikana. Potilaan hoidon tarve voidaan arvioida usein jo puhelimesta, ja sen voi tehdä muukin terveydenhuollon ammattihenkilö kuin lääkäri. Jos hoidon tarpeen arviointi vaatii terveyskeskuksessa käyntiä, sinne on saatava aika kolmen arkipäivän kuluessa yhteydenotosta.

Terveyskeskuksessa hoito aloitetaan tavallisesti jo ensimmäisellä käyntikerralla. Jos näin ei voida tehdä, hoitoon on päästävä viimeistään kolmessa kuukaudessa. Jos terveyskeskuksessa annetaan erikoissairaanhoidoa, siihen on päästävä viimeistään kuudessa kuukaudessa.

Sairaalaan pääsy edellyttää lääkärin lähetettä. Sairaalassa hoidon tarpeen arviointi on aloitettava kolmessa viikossa lähetteen saapumisesta. Arvio voidaan tehdä joko lähetteen tai tutkimusten perusteella. Jos tutkimuksissa todetaan, että potilas tarvitsee sairaalahoidoa, hoito on aloitettava viimeistään kuudessa kuukaudessa hoidon tarpeen arvioinnista.

Lasten ja nuorten mielenterveyttä koskevaan tarpeelliseksi todettuun hoitoon on päästävä kolmessa kuukaudessa.

Hammaslääketieteellisesti tarpeelliseksi arvioitu hoito on järjestettävä kohtuullisessa ajassa, kuitenkin viimeistään kuudessa kuukaudessa.

## *4 Palveluja tarvitsevien asema*

---

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettu laki sisältää periaatteet, jotka liittyvät sosiaalihuollon asiakkaan osallistumiseen, kohteluun ja oikeusturvaan.

Lain mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakkaan vakaumusta ja yksityisyyttä on kunnioitettava eikä hänen ihmisarvoaan saa loukata. Erityistä huomiota tulee kiinnittää asiakkaan mahdollisuuksiin osallistua ja vaikuttaa hänelle annettavaan sosiaalihuoltoon sekä asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumiseen.

Sosiaalihuollossa on ensisijaisesti pyrittävä toimintamuotoihin, jotka mahdollistavat itsenäisen asumisen sekä luovat taloudelliset ja muut edellytykset selviytyä omatoimisesti päivittäisistä toiminnoista.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain mukaan potilaalle annettavan terveyden- ja sairaanhoidon on oltava laadultaan hyvää. Potilaan ihmisarvoa ei saa loukata, ja hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään on kunnioitettava. Jollei hänelle heti voida antaa hoitoa, on hänet joko ohjattava odottamaan hoitoon pääsyä tai ohjattava taikka toimitettava hoitoon muualle. Hänelle on ilmoitettava syy viivytykseen ja viivytyksen arvioitu kesto.

Kunnan on järjestettävä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut yleensä omille asukkailleen eli niille, joilla on kunnassa kotikuntalaisia tarkoitettu kotikunta ja asuinpaikka. Sosiaalipalveluja annetaan kotipaikasta riippumatta, jos olosuhteet niin vaativat. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi opiskelun tai työn vuoksi kunnassa oleskelevien tarvitsemia palveluja. Myös koulu- ja opiskelijaterveydenhuolto on järjestettävä kunnassa sijaitsevien oppilaitosten opiskelijoille.

Työterveyshuoltopalvelut annetaan kunnassa sijaitsevien työpaikkojen työntekijöille ja kunnassa toimiville yrittäjille.

Kiireellisissä tapauksissa on oleskelukunnan annettava sosiaali- ja terveyspalveluja kotipaikasta riippumatta, samoin kansainvälisten sopimusten edellyttämässä muissa tilanteissa.

Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen perusteella Pohjoismaiden kansalaiset voivat palveluja tarvitessaan käyttää äidinkieltään ja, mikäli mahdollista, heille tulee järjestää tarvittavaa tulkitsemis- ja kääntämispua. Erityinen velvoite järjestää tulkkaus- ja käännösapua on silloin, kun Pohjoismaan kansalainen kääntyy kirjallisesti sosiaali- ja terveysviranomaisen puoleen.

Kunnan järjestämistä sosiaali- ja terveyspalveluista voidaan periä maksu asiakkaalta niissä rajoissa kuin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetussa laissa ja sen nojalla annetulla asetuksella säädetään. Kunnan yksityisiltä ostamista palveluista peritään asiakkaalta sama asiakasmaksu kuin kunnan itsensä järjestämistä palveluista. Ympäristöterveydenhuollon suoritteiden maksullisuudesta säädetään erikseen.

Asiakkaalla on useissa tapauksissa mahdollisuus hakea muutosta häntä koskevaan päätökseen. Tällöin muutoksenhakuviranomainen voi yksittäistapauksessa ottaa kantaa tarpeellisten palvelujen järjestämiseen. Muutoksenhausta on yleensä säädetty palvelun järjestämistä koskevassa laissa.

Palveluun tyytymätön asiakas voi myös olla yhteydessä esimerkiksi kunnan sosiaaliasiamieheen tai potilasasiamieheen.

## *5 Palvelujen laajuus*

---

Suunnittelu- ja valtionosuuslain mukaan kunnan tulee osoittaa voimavaroja valtionosuuden perusteena olevaan sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Laki ei kuitenkaan määrittele voimavarojen määrää.

Järjestettävien lakisääteisten palvelujen vähimmäislaajuus määräytyy edellä kuvattujen, palvelujen järjestämistä koskevien lakien perusteella.

Useiden palvelujen laajuutta ei ole yksityiskohtaisesti määritelty. Tällöin kunnalla on suuri harkintavaltaa palvelujen laajuuden suhteen. Yleisluonteisesta sääntelystä on esimerkkinä erikoissairaanhoidon velvollisuus järjestää erikoissairaanhoidon palvelut.

Toisaalta joidenkin palvelujen laajuus määräytyy säädösten avulla hyvin tarkasti. Tällainen on esimerkiksi alle kouluikäisten lasten vanhempien oikeus valita kunnan järjestämä päivähoitopaikka, lasten kotihoidon tuki tai yksityisen hoidon tuki.

Edellä mainittujen ääripäiden välillä määräytyy palvelujen järjestämisvelvollisuuden laajuus hyvin eri tavoin. Eräissä laeissa on varsin tar-



kasti määritelty, mitä palveluja tulee järjestää ja miten laajasti ilman, että palvelua tarvitsevalle on annettu täsmällisesti määritelty oikeus palvelun saamiseen. Tällaisia lakeja ovat esimerkiksi kansanterveyslaki ja sen nojalla annettu kansanterveysasetus.

Lähtökohtana tulisi olla se, että toimintaan osoitettavat voimavarat takaisivat palveluja käyttäville tasavertaiset peruspalvelut asuinpaikasta, sosiaalisesta asemasta ja kielestä riippumatta. Tavoitteena on se, että kaikki maassa asuvat saavat yhtäläisesti tarpeelliset sosiaali- ja terveyspalvelut.

## *6 Palvelujen laatu*

---

Kunnallisesti tuotettavien palvelujen laatua ei yleensä ole yksityiskohtaisesti määritelty. Useissa laeissa tai niiden nojalla annetuissa asetuksissa on kuitenkin perusteita palvelujen laadun määrittelemiseksi. Esimerkiksi lasten päivähoidossa on säädetty asetuksella lasten määrästä suhteessa hoito- ja kasvatushenkilöstöön.

Kuntien laadunhallintatyön tueksi on vuodesta 2000 lähtien annettu useita valtakunnallisia laatusuosituksia, yleensä yhteistyössä Suomen Kuntaliiton kanssa. Esimerkkejä tällaisista laatusuosituksista ovat ikäihmistien palveluja, mielenterveyspalveluja, kouluterveydenhuoltoa, apuvälinehuoltoa ja päihdehuoltoa koskevat suositukset. Laatusuositukset eivät ole oikeudellisesti sitovia, mutta niitä voidaan pitää asianmukaisten palvelujen mittapuuna.

Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusehdoista ja täydennyskoulutuksesta säädetään laissa. Terveystenhoitohenkilöstön pätevyyttä sääntelee ammatinharjoittamista koskeva lainsäädäntö.

Yksityisiltä hankittavien ostopalvelujen tulee vastata sitä tasoa, jota edellytetään vastaavilta kunnallisilta palveluilta. Tällä on haluttu turvata se, että kaikki julkisesti rahoitetut palvelut täyttävät samat laadulliset vähimmäisvaatimukset.

Yksityisten palvelujen järjestämisestä ja valvonnasta säädetään yksityisestä terveydenhuollosta annetussa laissa ja asetuksella sekä yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetussa laissa ja asetuksella. Säännökset koskevat myös kunnan yksityiseltä palvelutuottajalta ostamia palveluita.

## 7 *Palvelujen järjestämistavat ja rahoitus*

Suunnittelu- ja valtiosuuslain mukaan kunta voi järjestää palvelut omalla toimintanaan, yhteistyössä muiden kuntien kanssa, jäsenenä kuntayhtymässä, ostamalla palvelut valtiolta, toiselta kunnalta, kuntayhtymältä tai yksityiseltä palveluntuottajalta taikka antamalla palvelunkäyttäjälle palvelusetelin. Palvelusetelillä kunta sitoutuu maksamaan palvelun käyttäjän hankkimat palvelut setelin arvoon asti sellaiselta yksityiseltä palveluntuottajalta, jonka kunta on hyväksynyt.

Siten kunta voi käytännössä harkita, miten palvelut järjestetään, ellei muualla lainsäädännössä ole poikkeavia säännöksiä. Eräissä laeissa, esimerkiksi erikoissairaanhoidolaissa ja kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa, on säännökset kuulumisesta kuntayhtymään, mutta nämä rajoitukset huomioon ottaen palvelujen järjestämistapa on vapaa.

Järjestämistavasta riippumatta lainsäädännön mukaiset palvelut tulee turvata. Jos tarjolla on yksinomaan ostopalveluja, niitä on voitava käyttää säädettyssä laajuudessa.

Vastuu palvelujen rahoituksesta on kunnilla. Käytännössä kunnat rahoittavat toimintaansa pääasiassa verotuloilla, joista merkittävimmän osuuden muodostaa kunnallisvero, sekä valtiosuuksilla ja maksuilla.

Valtiosuuden määräytymisen perusteena ovat tekijät, jotka vaikuttavat palvelujen kustannuksiin. Tällaisia perusteita ovat muun muassa kunnan asukasluku, ikärakenne, asukkaiden sairastavuus, asukkaiden työttömyys ja kunnan syrjäisyys. Lisäksi kunnat voivat saada erillistä valtionavustusta sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen kannalta tarpeellisiin hankkeisiin, jotka tukevat toiminnan kehittämistä ja tehostamista sekä toimintatapojen uudistamista.

## 8 Voimavarojen ja laadun valvonta

### Palvelujen ohjaus

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen valtakunnallinen ohjaus tapahtuu keskeisiltä osiltaan lainsäädännöllä. Lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelma sisältää sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiselle asetetut tavoitteet ja niiden saavuttamiseksi tarvittavat toimenpiteet, suositukset ja ohjeet. Talousarvion yhteydessä valtioneuvosto päättää lisäksi vuosittain sosiaali- ja terveydenhuollon voimavaroista sekä kehittämishankkeiden painopistealueista.

Vuosina 2002–2007 toteutetaan kaksi valtakunnallista sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisohjelmaa, kansallinen terveydenhuollon hanke ja sosiaalialan kehittämisshanke. Hankkeiden tavoitteena on palvelujen turvaaminen kaikille asuinpaikasta ja varallisuudesta riippumatta. Ohjelmat toteutetaan lukuisina osahankkeina, joiden toimeenpanoa kunnissa tuetaan muun ohella valtionavustuksilla ja informaatio-ohjauksella.

### Yleinen valvonta

Lakisääteisten palvelujen yleinen suunnittelu, ohjaus ja valvonta kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriölle. Läänien alueella suunnittelu, ohjaus ja valvonta on säädetty lääninhallitusten tehtäväksi.

Kuntalaissa on luovuttu lääninhallitusten yleisestä oikeudesta pitää silmällä kunnan toiminnan laillisuutta. Lääninhallitus voi siten puuttua kunnan toimintaan vain tehdyn kantelun perusteella.

Kuntalain säännöksestä huolimatta lääninhallitusten tulee valvoa sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä edellytetyllä tavalla kunnallista toimintaa ja ryhtyä tarvittaessa oma-aloitteisesti toimenpiteisiin, mikäli kunnat tai kuntayhtymät toimivat vastoin lakia tai lakiin perustuvia säännöksiä. Kuntien valtiosuuslain perusteella lääninhallitus voi sakon uhalla määrätä kunnan tai kuntayhtymän noudattamaan laissa tai lain nojalla säädettyä velvoitetta.

## **Seuraamukset järjestämisvelvollisuuden laiminlyönnistä**

Jos kunta ei huolehdi lakisääteisten palvelujen järjestämisestä, sille voidaan valtiosuuslain perusteella asettaa uhkasakko. Sen asettaa lääninhallitus asianomaista ministeriötä kuultuaan.

Menettely on sovellettavissa kaikkeen suunnittelu- ja valtiosuuslain mukaiseen toimintaan. Uhkasakko voidaan asettaa muun muassa silloin, kun kunta ei ole täyttänyt erityislainsäädännössä yksilöityjä velvoitteita tai kun kunta ei ole osoittanut sosiaali- ja terveydenhuoltoon suunnittelu- ja valtiosuuslaissa tarkoitettuja voimavaroja.

### **Lisätietoja esimerkiksi seuraavista lähteistä:**

Kiireellinen sosiaalipalvelu. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:8

Vammaispalvelujen järjestäminen ja osaaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:4

Palveluseteli. Käyttöopas kotipalveluun. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:1

Palveluseteli – ohjeita käyttäjälle. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:4

Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:5

Terveydenhuollon palvelu paranee. Kiireettömään hoitoon määräajassa. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:13

Sosiaali- ja terveysministeriön internetsivut: [www.stm.fi](http://www.stm.fi)

Valtion säädöstietopankki Finlex: [www.finlex.fi](http://www.finlex.fi)